

Perusahaan Berasaskan Flora oleh Masyarakat Islam Andalus Floral-Based Enterprises by Andalus Muslim Community

EIASHAH YUSOF
ROZIAH SIDIK @ MAT SIDEK

ABSTRAK

Wilayah Andalus terkenal dengan bidang pertanian. Meskipun Andalus merupakan wilayah yang kurang menerima hujan, namun keupayaannya membangunkan sistem pengairan telah berjaya melonjakkan kemajuan dan perkembangan dalam bidang ini. Kertas ini membincangkan mengenai salah satu daripada hasil pertanian, iaitu flora. Perbincangan tertumpu kepada bagaimana flora dimanfaatkan oleh masyarakat Andalus. Walau bagaimanapun, skop perbincangan dibataskan kepada flora yang terdapat dalam Kitab al-Nabat yang ditulis oleh al-Dinawari. Ia bertujuan untuk mendedahkan kepelbagaian fungsi flora yang memberi manfaat kepada masyarakat di Andalus. Kajian ini menggunakan metode analisis kandungan dengan meneliti inti pati Kitab al-Nabat untuk mengenal pasti bagaimana flora tersebut memberi manfaat kepada kehidupan seharian masyarakat Andalus. Hasil kajian mendapati bahawa flora yang wujud di Andalus dapat memberi manfaat dalam pelbagai aspek kehidupan masyarakat Islam Andalus seperti perindustrian makanan, minyak pelincir, sumber tenaga elektrik, pakaian, haruman, perusahaan berasaskan kayu dan perubatan. Walau bagaimanapun, kajian ini hanya memberi tumpuan kepada kegunaannya dalam industri makanan, pakaian dan haruman.

Kata Kunci: Flora, Andalus, Kitab al-Nabat, al-Dinawari

ABSTRACT

The Andalus region was famous for its agriculture. Although the Andalus is widely known as an area that receives less rain, but its ability to develop irrigation system has triumphed to gambol the development and growth in this field. This paper discusses one of agriculture products, namely flora. Discussion concentrates on how the flora used and benefited by the community of Andalus. However, the scope of the debate confined to the flora found in the Kitab al-Nabat written by al-Dinawari. It aims to reveal the function of floral diversity that benefits the community in Andalus. This study uses content analysis method to examine the content of the book of al-Nabat in order to elucidate exactly how the flora had given the benefit to the lives of people all day in Andalus. The result of the study found that the flora which existed in Andalus can provide benefits in various aspects to the Muslim community in Andalus such as in the aspects of industrial food, grease oil, electrical power sources, clothing, perfume, timber industry and medicine. Nonetheless, this study focuses only on its utility in the food industry, clothing and perfume.

Keywords: Floral, Andalus, Kitab al-Nabat, al-Dinawari

PENGENALAN

Salah satu pencapaian yang hebat oleh masyarakat Islam Andalus ialah pembangunan dalam bidang pertanian dan pengairan. Pencapaian ini telah menjadikan negara mereka mampu membekalkan bijirin, sayur-sayuran, buah-buahan dan pelbagai jenis tanaman lain yang berasaskan pertanian. Masyarakat Islam memberikan sumbangan yang besar dalam memperkenalkan pelbagai jenis tanaman baru di Andalus. Selain daripada buah-buahan seperti oren dan sayur-sayuran, mereka juga memperkenalkan tanaman seperti padi, tebu dan kapas.

Menurut kajian yang dilakukan oleh Kasim Awang (2007: 25-33), pencapaian di Andalus dalam bidang pertanian jauh lebih maju berbanding dengan

wilayah-wilayah Islam yang lain. Tanaman seperti bijirin dan sayur-sayuran merupakan hasil pertanian utama bagi masyarakat Andalus. Manakala tanaman bijirin yang diusahakan ialah gandum, barli dan jagung. Pada ketika ini, gandum merupakan tanaman terpenting di Andalus yang ditanam di kawasan lereng gunung dan kawasan datar. Kawasan tanaman barli dan gandum yang utama ialah di Cintra, Fahs al-Ballut, kawasan antara Cintra dan Lisbon, Tudela, Coimbra, Toledo dan Lorca. Selain itu, masyarakat Islam juga turut memperkenalkan tanaman buah-buahan di Andalus. Secara umumnya, buah zaitun dan anggur tumbuh pada masa dan tempat yang sama dan kadang kala tanaman ini diusahakan bersama-sama dengan buah tin.

Buah-buahan lain seperti anggur daripada pelbagai jenis juga turut ditanam di pelbagai kawasan di Andalus. Wilayah-wilayah Andalus yang menghasilkan tanaman anggur ialah Lorca, Archidona, Malaga, Bayyanah, Finyanah yang berhampiran dengan Guadix, Elche, Jerez, Alicante, Vega dan Ubeda di Jaen. Manakala kismis pula dihasilkan di Elche, Almunecar, Shat, Malaga, Iviza dan Priego. Penanaman buah tin pula ditanam hampir di merata-rata tempat di daerah Andalus tengah. Buah tin yang bermutu tinggi dihasilkan di Tish, Malaga dan Seville. Buah tin yang ditanam di Malaga, menurut Glick (1979: 79) adalah yang terkenal di dunia kerana kemanisan dan rasanya yang enak. Buah ini bukan sahaja dimanfaatkan untuk kegunaan penduduk Malaga, bahkan juga turut dieksport ke Baghdad, India dan China.

Keupayaan mengeksport ke negara lain ini membuktikan bahawa hasil pertanian Andalus adalah melebihi daripada keperluan mereka. Ini selaras dengan kenyataan Hitti (1970: 529) bahawa hasil pertanian Andalus sememangnya melebihi keperluan harian mereka. Selain Malaga, buah tin yang bermutu juga turut dihasilkan di Seville. Ia merupakan buah tin yang digemari kerana ia dapat disimpan lebih lama. Perbincangan berikutnya mengupas mengenai kepelbagaian flora yang wujud di Andalus berdasarkan catatan dalam *Kitab al-Nabat*. Kemudian disusuli pula dengan perbincangan mengenai kegunaan flora tersebut dalam pelbagai aspek kehidupan masyarakat di Andalus.

KEGUNAAN FLORA DALAM MASYARAKAT ANDALUS

Flora sememangnya mempunyai banyak kegunaan kepada manusia. Dalam konteks flora yang terdapat dalam *Kitab al-Nabat*, kegunaannya banyak dimanfaatkan dalam sektor industri misalnya industri makanan, pakaian dan haruman.

FLORA DALAM INDUSTRI MAKANAN

Industri makanan merupakan industri terpenting bagi sesebuah negara, lebih-lebih lagi dalam konteks membekalkan makanan kepada penduduk. Perbincangan mengenai industri makanan ini akan melihat kepada perkara yang berkaitan dengan perasa dan pewarna makanan, penghasilan tepung dan roti, penghasilan minyak serta jus minuman.

PERASA DAN PEWARNA MAKANAN

Industri makanan sangat terkenal dengan pelbagai pewarna dan perasa. Ia melibatkan penggunaan pelbagai jenis flora. Antara flora yang digunakan ialah safron, lemon dan pelbagai jenis limau dan rempah ratus. Safron misalnya, mampu menghasilkan warna kuning keorenan dan digunakan sebagai pewarna makanan. Stigma daripada bunga safron dapat menambah aroma, rasa dan warna pada makanan (Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>).

Bagi perasa pula, ia melibatkan penggunaan flora seperti cengkik, halia dan lain-lain. Selain itu, buah-buahan juga turut digunakan dalam pelbagai kegunaan. Utruj misalnya ialah buah lemon yang mempunyai pelbagai khasiat yang terdiri daripada empat elemen iaitu kulit, isi buah, pulur dan biji. Selain itu, buah lemon ini juga digunakan sebagai penambah perasa dalam masakan atau makanan (Lewin 1953).

PENGHASILAN TEPUNG DAN ROTI (PASTRI)

Andalus juga terkenal dengan penanaman tumbuhan bijirin. Antara bijirin yang dihasilkan ialah gandum, barli, beras, jagung dan sebagainya. Walau bagaimanapun, penanaman gandum merupakan tanaman yang paling penting pada abad pertengahan di Andalus. Gandum yang dinyatakan oleh al-Dinawari terdiri daripada pelbagai jenis seperti hintah, abid, bir dan taribah. Gandum ditanam di lereng-lereng bukit dan tanah rata serta dihasilkan di daerah-daerah seperti Cintra, Fahs, Balatah iaitu wilayah antara Cintra dan Lisbon, Coimbra dan Lorca. al-Maqqari menyatakan bahawa menurut Ibn Yasa kesuburan tanah di Cintra hanya mengambil masa selama 40 hari sahaja untuk gandum menjadi matang. Himyari menyatakan bahawa penduduk Lisbon dan al-Maghrib mengatakan gandum yang ditanam di Fahs Balatah boleh dituai setelah 40 hari. Selain itu, gandum dan bijirin lain ditanam di Toledo, Tudela, Seville, Cantabria, Carmona, Evora, Sharish (Jerez) dan Tarragona (Imamuddin 1963: 84).

Gandum-gandum yang telah dituai akan dihantar ke kilang untuk dijadikan tepung. Kilang-kilang mengisar tepung banyak terdapat di Andalus dan tepung gandum merupakan hasil keluaran utama negara. Terdapat pelbagai jenis dan saiz yang berbeza bagi setiap kilang yang didirikan dan disusun daripada pengisar gandum sehingga ke kilang air. Kilang-kilang ini didirikan tetap di sesuatu tempat atau ada juga yang boleh dipindah-pindahkan dan beroperasi

dengan menggunakan tenaga hidro, angin atau haiwan. Walau bagaimanapun, kilang-kilang yang terdapat di Andalus kebanyakannya menggunakan kuasa hidro. Selain itu, terdapat juga kilang yang beroperasi dengan menggunakan tangan atau dayung atau menggunakan aliran air sungai dan terusan (al-Hassan 2004: 545-546).

Beras atau padi merupakan bijirin dari timur yang diperkenalkan oleh orang Arab ke Andalus. Padi dikenali sebagai *aruz* dalam bahasa Arab. Tarikh padi diperkenalkan tidak diketahui tetapi dikatakan pada pertengahan abad ke-10M. Padi ditanam di tebing sungai Andalus kerana faktor penaburan benih, pembajaan dan pengairan. Padi ditanam di kawasan lembap panas atau tropika, kawasan hujan lebat dan air sentiasa bersesuaian dengan akar padi. Tanah dan cuaca yang sangat bersesuaian dengan penanaman ini, para botani Andalus telah memberikan perhatian terhadap pembajaan dan pengairan padi yang dinyatakan oleh Ibn Bassal dan Ibn al-Awwam dalam tulisannya. Kawasan penanaman padi terbesar ialah Valencia. Menurut Ibn al-Awwam, penyediaan arak daripada beras dan makanan yang dihasilkan daripada beras seperti roti memerlukan usaha yang bersungguh-sungguh. Selain itu, buah pir yang kering juga dapat dijadikan serbuk dan ditambah dengan tepung gandum yang digunakan untuk membuat roti (Immamuddin 1963: 85 & 98).

MINYAK

Pada abad pertengahan, minyak zaitun yang dihasilkan di Seville sangat terkenal. Antara wilayah penghasilan minyak zaitun ialah Axarafe, Niebla, Movier (Coimbra), Sidona, Jerez, Vega de Granada, Bayyannah dan Lorca (Imamuddin 1963: 87). Di samping itu, terdapat juga kilang-kilang minyak zaitun yang dijana oleh kuasa hidro dan haiwan. Menurut laporan al-Fihri, minyak zaitun mempunyai tiga jenis kualiti iaitu *zayt al-ma'* iaitu kualiti yang terbaik, *zayt al-badd* iaitu kualiti pertengahan dan *zayt al-matbukh*, minyak yang dipanaskan iaitu kualitinya biasa sahaja. Manakala Ibn Habib Ahmad ibn Abdullah pula menyatakan bahawa tiada perbezaan antara *zayt al-ma'* dengan *zayt al-ma'sira* atau *al-badd* kerana kedua-duanya adalah daripada spesies yang sama tetapi berlainan jenis apabila minyak tersebut dicampurkan dengan minyak bijan. Pada setiap bulan September, minyak baru akan diproses. Ketiga-tiga jenis minyak ini dihasilkan dengan cara yang berlainan dan minyak yang terbaik dihasilkan di Coimbra dan Seville (Kasim 1997: 88).

Masyarakat Arab mengembangkan teknik untuk menghasilkan minyak zaitun yang mempunyai khasiat yang baik dan boleh dimakan serta mendapat permintaan yang hebat dari luar negara. Menurut al-Razi, minyak yang dihasilkan di Coimbra adalah minyak yang terbaik di dunia manakala Himyari pula melaporkan minyak yang dihasilkan di Seville mempunyai kualiti yang sangat baik daripada minyak yang dihasilkan di tempat lain dan tahan lama serta warnanya tidak berubah. Di samping itu, al-Razi juga menyatakan bahawa minyak yang dihasilkan orang penduduk Seville dieksport ke timur dan ke serata dunia melalui jalan darat dan laut. Penduduk di Pulau Iviza juga mengimport minyak dari Andalus kerana zaitun tidak ditanam di pulau tersebut. Kualiti minyak juga berbeza mengikut jenis dan zaitun yang terbaik dikenali sebagai *lechin* atau *luenga* yang dihasilkan di wilayah Seville (Immamuddin 1963: 187).

JUS ATAU MINUMAN

Masyarakat Muslim Andalus menggunakan buah anggur kering atau kismis untuk menghasilkan pelbagai jenis makanan dan minuman. Manakala buah anggur segar akan dijadikan arak oleh orang bukan Islam. Arak dihasilkan melalui proses pemeraman jus buah-buahan segar atau pelbagai jenis tumbuhan. Selain itu, minuman ringan juga kebiasaannya dihasilkan daripada bunga mawar, violet, buah epal, pir, delima dan lain-lain (Immamuddin 1963: 189).

FLORA DALAM INDUSTRI PAKAIAN

Masyarakat Arab-Andalus telah memperkenalkan industri pembuatan pakaian dan pedagang sutera pada abad pertengahan, iaitu pada abad ke-8 yang berpusat di Almeria dan Malaga. Industri pembuatan pakaian ini dikatakan berasal daripada masyarakat Mesir dan Parsi. Menurut catatan sejarah, bandar-bandar yang terlibat dengan perusahaan ini ialah Cordova, Seville, Saragossa, Valencia, Beza, Murcia, Alicante, Elche, Malaga, Santarem dan sebagainya. Andalus menghasilkan pelbagai jenis kain seperti kain linen, sutera, benang bulu biri-biri dan kain kapas (al-Hassan 2004: 544). Kain linen merupakan hasil pengeluaran Andalus sejak zaman Romawi lagi. *Shatibah (Jativa)* atau lebih dikenali sebagai *Saetabis of Pliny* terkenal dengan bahan-bahan buatan daripada kain linen. Kain linen yang bermutu tinggi dihasilkan di Malaga, Fahs-Ilbirah, Shulayr, Arun di Beja, Cochar di Granada dan Lerida (Kasim 1997: 294).

Tekstil yang dihasilkan di Andalus mempunyai pengaruh seni Parsi dan Koptik. Menurut fakta yang

dinyatakan, terdapat perbezaan politik antara kerajaan Umayyah di Andalus dan Abbasiyah di Baghdad, namun telah wujud hubungan budaya dan perdagangan antara kedua-dua negara ini. Pada awal pertengahan abad ke-8, seni tenunan telah tersebar di Andalus. Rumah orang Islam Andalus terdapat mesin tenun seperti al-Mus‘ab bin Imran al-Hamdani yang hidup ketika pemerintahan Abdul Rahman I, Hisham I dan Hakam I. Pada abad ke-9, industri tekstil Andalus telah berkembang dan sangat berharga. Kain seperti tiraz sudah mula dibuat di Andalus. Ketika pemerintahan ‘Abd al-Rahman II industri tekstil Cordova berfungsi di bawah arahan Harith ibn Bazi.’ Antara barangan yang dihasilkan selain kain ialah permaidani dan jubah kehormat. Kemudian masyarakat Islam Andalus mula menghasilkan barangan daripada sutera dan dieksport ke negara lain. Manakala pada abad ke-10, mereka mula menghasilkan pakaian dan barangan daripada kain kapas, linen dan sutera secara komersial (Immamuddin 1963: 200-202).

PENGHASILAN PAKAIAN

Penghasilan pakaian berkait rapat dengan kapas yang merupakan salah satu sumber yang komersial dalam penghasilannya. Oleh yang demikian, kapas mula diperkenalkan oleh orang Islam ke Andalus pada abad ke-3H/9M dan menjadi salah satu tanaman utama. Pada abad ke-4H/10M, wilayah Seville telah menghasilkan sejumlah besar kapas dan dieksport ke luar negara. Kapas banyak dihasilkan di kawasan Wadi Ash yang terletak berhampiran dengan Granada (Kasim 1997: 294).

Menurut kajian yang dilakukan oleh Immamuddin (1963: 114) beliau menyatakan menurut laporan Ibn Hawqal, sesiapa yang melawat Andalus pada pertengahan abad ke-10M, mereka akan bercakap tentang penanaman kapas di Tunis dan Moroko tetapi tidak menyatakan tentang produk yang dihasilkan daripada kapas. Walau bagaimanapun, menurut laporan yang dinyatakan oleh al-Razi, Seville menghasilkan kapas yang banyak dan dieksport ke luar negara. Selain itu, Himyari dan Yaqut menyatakan penghasilan kapas dan kualiti yang terbaik dihasilkan di al-Sharaf (Axarafe) dan dieksport ke al-Maghrib, Sijilmasah dan tempat-tempat lain. Di samping itu, kapas turut dihasilkan di Wadi ‘Ash (Guadix) berdekatan dengan bandar Granada. Manakala Maceira pula melaporkan bahawa pada akhir abad ke-9M, Valencia telah menghasilkan banyak kapas dan Colmeiro pula mengatakan orang Islam Andalus masih menanam pokok kapas di Velez, Malaga, Torrox dan Motril.

Selain itu, pakaian juga boleh dihasilkan menerusi rami (hemp). Hemp ialah pokok ganja iaitu sejenis tumbuhan yang seratnya digunakan untuk menghasilkan tali dan kain (Bolens 1992: 1007). Pokok ini turut dikenali sebagai shahdanj yang ditanam di kawasan tanah rendah di Andalus. Pokok shahdanj ini terdiri daripada dua jenis. Salah satu daripadanya menghasilkan buah tetapi kedua-dua jenis ini mempunyai bunga yang berwarna putih kekuning-kuningan. Pokok ini ditanam di Andalus tetapi tidak dapat dipastikan kawasannya (Immamuddin 1963: 115).

Gentian daripada pokok ini digunakan untuk membuat benang bermutu tinggi yang kuat dan tahan lama, tali halus dan kertas jenis halus. Gentian ini dihasilkan daripada serat batang pokok tersebut. Gentiannya digunakan untuk menghasilkan pelbagai barangan seperti kain guni, pakaian tebal, kertas dan tali yang sering digunakan untuk kerja-kerja kampung dan laut. Kerja-kerja penanaman pokok ini kebiasaannya dilakukan oleh pekerja wanita. Wilayah-wilayah seperti Almeria, Saragossa, Bocairente dan Jodar merupakan tempat penghasilan tekstil. Pokok ini hampir sama dengan pokok jut yang ditanam di timur Pakistan (Bolens 1992: 1008).

PENGHASILAN PEWARNA PAKAIAN

Pakaian dan warna merupakan satu keperluan dalam kehidupan masyarakat. Masyarakat Andalus menghasilkan dan mengeksport pewarna pakaian yang sangat penting dalam menghasilkan kualiti sutera, linen, kain kapas dan benang bulu yang baik.

Bagi menghasilkan warna merah, pokok madder atau fuwwah atau rubia tinctorum merupakan pewarna yang biasa digunakan di Eropah dan Andalus pada abad pertengahan. Bagi menghasilkan pewarna, pokok madder dihancurkan dan direndam selama semalaman untuk melembutkan akarnya. Kemudiannya dikisar dan direndam selama tiga puluh hari. Kemudian air segar ditambah ke dalam air rendaman tersebut untuk direbus selama sejam. Dalam suhu yang tinggi, warna asalnya yang berwarna merah akan bertukar menjadi coklat. Selain itu, brazilwood atau caesalpinia sappan juga digunakan dalam menghasilkan pewarna. Brazilwood akan bertukar warna dengan cara rendaman dan kebiasaannya dicampurkan dengan madder atau weld untuk menghasilkan pewarna (Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>).

Selain itu, bunga safron atau nama botaninya ialah *crocus sativus* linn juga digunakan dalam

mewarnakan pakaian dan menghasilkan warna oren atau warna kuning (Lewin jil. 3: 176). Warna ini dihasilkan daripada bunganya serta harganya sangat mahal (Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>).

Bagi menghasilkan warna biru, tumbuhan yang dikenali sebagai woad atau isatis tinctoria atau nilaj digunakan. Pokok ini telah tumbuh secara semula jadi di Andalus dan kualitinya lebih rendah berbanding dengan pewarna yang diimport. Nilaj ialah sejenis bahan yang berwarna daripada pokok nila dan menjadi warna yang lebih terang apabila diudarakan. Pokok ini dihancurkan dan diperam atau direndam bagi menghasilkan warna biru. Bagi mempercepatkan penghasilan warna tersebut, tumbuh-tumbuhan tersebut direndam bersama-sama dengan tawas. Ketika Eropah mula mengeksport tekstil, tawas merupakan barangan eksport yang penting bagi Andalus dan Timur Tengah pada abad pertengahan. (Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>). Selain itu, terdapat juga sejenis pokok yang dikenali sebagai indigofera tinctoria dalam bidang botani dan kutm atau wasmah dalam bahasa Arab. Pokok ini ditanam di Tanah Arab. Indigofera tinctoria merupakan sumber biru-ungu (nila) yang sebenar. Pokoknya rendah berukuran satu hingga dua meter yang bergantung pada iklim di kawasan penanaman tersebut. Bagi menghasilkan pewarna yang tulen, daun tersebut akan direndam dalam air dan dibiarkan bagi menghasilkan warna biru nila (al-Farooqi 2010: 59).

Manakala warna hijau pula dihasilkan dengan melakukan pengulangan mencelup. Sebagai contoh, fabrik yang berwarna kuning akan dicelupkan ke dalam pencelup biru. Hasil daripada pencelupan ini, fabrik tersebut akan bertukar kepada warna hijau. Selain itu, kulit atau sabut walnut yang belum matang juga dapat menghasilkan warna coklat kehijau-hijauan tetapi jika walnut tersebut telah masak dan telah jatuh dari pokok, warnanya akan menjadi lebih gelap. Apabila benang direndam dalam air sekam yang mendidih akan menghasilkan warna hitam (Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>).

FLORA DALAM INDUSTRI HARUMAN

Sejarah bahan wangian semula jadi telah dikenal pasti sebagai permulaan sejarah wangian. Andalus terkenal dengan bunga-bunga, kayu wangi, akar-akar kayu dan haruman. al-Maqqari (1995: 193) menyatakan bahawa terdapat lebih kurang dua puluh lima jenis bahan-bahan haruman di Andalus antaranya ialah

mahleb, pokok kayu wangi, bunga cengkih, bunga gilli, kayu manis dan *qasab al-dharira* iaitu sejenis rumput buluh yang halus serta harum baunya. Menurut Ibn al-Awwam, penanaman tumbuh-tumbuhan untuk menghasilkan wangian tidak ditanam secara meluas. Penanaman yang dilakukan pula berbeza mengikut musim terutamanya musim bunga. Antara bunga yang ditanam ialah *alheli* (bunga gilli), lili putih, bunga teratai, *narcissus*, selasih dan sebagainya (Immamuddin 1963: 123). Manakala menurut Yaqut pula jenis haruman tersebut ditemui di Jilyanah iaitu sebuah kubu di wilayah Guadix (Kasim 1997: 297). Kebiasaannya haruman ini digunakan dalam kalangan raja, bangsawan atau pemilik tanah dan wanita. Setiap bandar di Andalus mempunyai kedai minyak wangi yang berdekatan dengan masjid, tempat mandi awam dan pintu gerbang bandar. Minyak wangi yang diperbuat daripada bunga dan kayu wangi oleh masyarakat Andalus ini diimport dari timur. Bagi India, Andalus sangat popular dengan penghasilan minyak wangi daripada bunga-bunga, kayu dan akar wangi (Immamuddin 1963: 122).

BUNGA-BUNGAAN

Tanah Andalus yang subur membolehkan pelbagai jenis bunga-bunga yang tumbuh subur di kawasan-kawasan lereng bukit, tanah rata dan pergunungan. Keadaan ini membolehkan pelbagai jenis wangian yang dapat dihasilkan daripada kepelbagaian bunga-bunga ini. Antara bunga yang disebutkan dalam *Kitab al-Nabat* ialah uqhuwan (anthesis), banafsaj (*violet*), khuzam (mignonette), hawjam (mawar merah), dan difla (laurel rose).

BUAH-BUAHAN

Selain itu, ekstrak buah-buahan juga turut menyumbang kepada perkembangan perindustrian haruman. Antara buah yang dinukilkan dalam *Kitab al-Nabat* yang boleh dijadikan haruman seperti lemon (*utruj*), walnut (*jawz*), epal (*tuffah*) dan sebagainya. Walau bagaimanapun, dalam perindustrian haruman di Andalus buah dan bunga oren digunakan secara meluas. Kulit oren mempunyai aroma yang dapat menyegarkan udara yang busuk dan tercemar dan kulit buah limau ini pada kebiasaannya diletakkan dalam pakaian (Ibn Qayyim 2003: 251).

AKAR KAYU DAN KAYU WANGI

Kawasan pergunungan dan bukit di Andalus khususnya Gunung Shayba di Wilayah Cabra, Shulayr (Sierra

Nevada) dan Ocsonoba (Okshunia) dilitupi dengan tumbuh-tumbuhan yang menghasilkan bau yang wangi apabila dibakar seperti kayu yang didatangkan dari India. Antara haruman yang terbaik dihasilkan di dunia ialah amber, safron, musk, camphor dan lidah buaya. Walau bagaimanapun, Andalus banyak menghasilkan haruman daripada amber dan safron. Manakala wangian yang dihasilkan daripada camphor dan lidah buaya (*aloewood*) diimport dari India (Imamuddin 1963: 127).

Antara kayu wangi dan akar kayu yang terdapat dalam *Kitab al-Nabat* (Lewin 1953) yang digunakan dalam industri haruman ialah al-as (mirtel), khilaf (chalef), khiri (clove), izkhir (serai), rayhan, arz (cedar), alanjuj (aloewood), khatmi, khalas dan basbas. Tumbuh-tumbuhan ini bukan semuanya berasal dari Andalus sahaja tetapi juga dibawa oleh pelbagai pihak yang datang ke Andalus.

KESIMPULAN

Ringkasnya, perkembangan ekonomi yang pesat berlaku di Andalus bersumberkan sektor pertanian. Ketiga-tiga sektor perindustrian yang telah dibincangkan telah dapat mengekalkan kestabilan ekonomi di Andalus. Keadaan ini memperlihatkan bahawa masyarakat Andalus memanfaatkan pada setiap tumbuhan yang wujud di sekeliling mereka. Mereka menghasilkan pelbagai produk dari setiap tumbuhan yang ditemui.

RUJUKAN

al-Farooqi. 2010. *Medical Plants in the Traditions of Prophet Muhammad (Prophetic Medicine)*. India: Sidrah Publishers.

al-Maqqari. 1995. *Nafh al-tib min ghusn al-Andalus al-ratib wa dhikr waziriha Lisan al-Din bin al-Khatib*. Lubnan: Dar al-Kitab al-‘Ilmiyyah.

Bolens. 1992. The use of plants for dyeing and clothing, cotton and woad in alAndalus: a thriving agricultural sector (5th/11th-7th/13th centuries). Dlm. *The Legacy of Muslim Spain*. Leiden: E.J. Brill.

Dona Violante de Sant Sebastian. *Dyestuff of al-Andalus*. <http://www.spanishpeacock.com>

Glick, T.F. 1979. *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*. New Jersey: Princeton University Press.

Hitti, P. K. 1970. *History of the Arabs*. Edisi ke-10. London: The Macmillan Press Ltd.

Ibn al-Qayyim al-Jauziyah. 2003. *Healing with the Medicine of the Prophet*. Terj. Jalal Abu al-Rub. Edit. Abdul Rahman Abdullah. Lebanon: Darussalam.

Imamuddin. 1963. *The Economic History of Spain (under the Umayyads, 711-1031 A.C)*. Dhaka: Asiatic Society of Pakistan.

Kasim Awang. 2007. *Sumbangan Masyarakat Islam dalam Bidang Pertanian di Andalus pada Zaman Awal dan Pertengahan*. Bangi: UKM.

Naves, Y.R. dan Mazuyer, Y.R. 1947. *Natural Perfume Materials: A Study of Concretes, Resinoids, Floral Oils and Pomades*. New York: Reinhold Publishing Corporation.

Eiashah bt Yusof, Ph.D

Roziah Sidik @ Mat Sidek, Ph.D

Jabatan Pengajian Arab dan Tamadun Islam

Universiti Kebangsaan Malaysia

roziah@ukm.my